

POSTANOWIENIE

Dnia 24 maja 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Oktawian Nawrot (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Paweł Czubik

Józef Kowalski (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z wniosku A. F.,

z udziałem I. K., M. S., E. W., P. B.,

o stwierdzenie nabycia spadku po H. B.,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 24 maja 2023 r.

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Rzecznika Praw Obywatelskich od postanowienia Sądu Rejonowego w Lublińcu z 24 lutego 2009 r., sygn. akt I Ns 393/08,

uchyla zaskarżone postanowienie w części, tj. w punkcie 2 i umarza postępowanie w tym zakresie.

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w L. postanowieniem z 12 maja 2004 r. w sprawie I Ns [...], z wniosku Ł. S. o stwierdzenie nabycia spadku po H. B., L. D. w punkcie 1. stwierdził, że spadek po H. B. zmarłej [...] 1989 r., ostatnio stale zamieszkałej w L., na podstawie ustawy nabyły dzieci: A. F., I. K., M. S., E. W., P. B. po 1/5 części; w punkcie 2. stwierdził, że spadek po L. D. zmarłej [...] 1997 r. w B., ostatnio stale zamieszkałej w B., na podstawie ustawy nabyli synowie: J. D., A. D., Z. D., J. D. po 1/4 części; zaś w punkcie 3. orzekł, że wnioskodawczyni i uczestnicy postępowania ponoszą koszty związane ze swym udziałem w sprawie. Postanowienie nie zostało zaskarżone przez uczestników i jest prawomocne.

A. F. 21 października 2008 r. wniosła do Sądu Rejonowego w L. wniosek o stwierdzenie nabycia spadku po R. i H. B.. Postanowieniem z 24 lutego 2009 r. Sąd Rejonowy w L., w sprawie Ns [...] z wniosku A. F. z udziałem P. B., I. K., M. S., E. W. o stwierdzenie nabycia spadku po R. B. i H. B. (B.) stwierdził, w punkcie 1. że spadek po R. B. zmarłym [...] 1971 r. w L., zamieszkałym w L., na podstawie ustawy nabyli jego żona H. B. córka J. i K. w ¼ części, dzieci I. K., A. F., M. S., E. W., P. B. dzieci H. po 3/20 części, zaś w punkcie 2. że spadek po H. B. zmarłej [...] 1989 r. w L., zamieszkałej w L., na podstawie ustawy nabyły jej dzieci: I. K., A. F., M. S., E. W., P. B. dzieci H. po 1/5 części. Postanowienie nie zostało zaskarżone i jest prawomocne.

Skargą nadzwyczajną z 11 października 2022 r. Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej także: „skarżący”, „Rzecznik” lub „RPO”) na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 627 ze zm.) w zw. z art. 115 § 1 i § 1a i art. 89 § 1 *in principio* ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. 2021, poz. 1904 ze zm., dalej: „u.SN”), z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, zaskarżył postanowienie Sądu Rejonowego w L. z 24 lutego 2009 r. w sprawie I Ns (...) w części, tj. w zakresie punktu 2, dotyczącego stwierdzenia nabycia spadku po H. B. (B.), zmarłej [...] 1989 r. w L., ostatnio zamieszkałej w L.

Na podstawie art. 89 § 1 pkt 2 u.SN zaskarżonemu orzeczeniu Rzecznik Praw Obywatelskich zarzucił rażące naruszenie prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 k.p.c. (w jego ówczesnym brzmieniu), w następstwie pominięcia – wobec zakwalifikowania wniosku A. F. jako wniosku o stwierdzenie nabycia spadku zarówno po R. B. jak i H. B. – dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłej H. B., pomimo że sprawa w tym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozstrzygnięta postanowieniem tego samego Sądu z 12 maja 2004 r. (I NS 26/03.).

Niezależnie od powyższego, stosownie do art. 89 § 1 pkt 1 u.SN skarżący zarzucił naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa i bezpieczeństwa

prawnego wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP, konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP oraz konstytucyjnego prawa do sądu, gwarantowanego przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, z uwagi na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po H. B., co wobec funkcjonowania w obrocie dwóch rozstrzygnięć tej samej sprawy nie pozwala na uznanie, iż zainteresowani uzyskali wiążące stanowisko sądu powszechnego orzekającego w sprawie. Obecnie w obrocie funkcjonują dwa postanowienia, oznaczone różnymi sygnaturami i datami wydania, co powoduje stan niepewności prawnej, w ramach którego uczestnicy postępowań nie mogą legitymować się jednoznacznym i niebudzącym wątpliwości potwierdzeniem nabycia uprawnień spadkowych po zmarłej H. B., co skutkuje pozbawieniem ich możliwości skutecznej realizacji uprawnień majątkowych nabytych na podstawie dziedziczenia.

Zdaniem Rzecznika, w świetle powyższych zarzutów – rozwiniętych w uzasadnieniu skargi nadzwyczajnej – samo jej złożenie w niniejszej sprawie jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej (art. 89 § 1 *in principio* u.SN). Wydanie przez sąd dwóch postanowień stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie stanowi przejaw rażącej wadliwości prawnej, zaistniałej w procesie sądowego stosowania prawa, która ze względu na konieczność ochrony porządku prawnego oraz powinność zapewnienia należytej ochrony uprawnień przysługujących spadkobiercom uzasadnia odstępstwo od zasady stabilności prawomocnego rozstrzygnięcia. Funkcjonowanie w obrocie prawnym dwóch prawomocnych postanowień spadkowych godzi w zasady i prawa chronione na gruncie Konstytucji RP. Uchylenie zaskarżonego postanowienia we wskazanym zakresie jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej.

W oparciu o tak skonstruowane zarzuty, na podstawie art. 91 § 1 u.SN, Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o uchylenie postanowienia Sądu Rejonowego w L. z 24 lutego 2009 r., wydanego w sprawie I Ns (...) w części, tj. w zakresie punktu 2. i umorzenie postępowania zainicjowanego wnioskiem A. F. w zakresie, w jakim dotyczyło ono stwierdzenia nabycia spadku po zmarłej H. B.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przed przystąpieniem do rozpoznania sprawy Sąd Najwyższy wskazuje, że zmianie uległa dotychczasowa sygnatura akt (I NSNc 362/22) i sprawa otrzymała sygnaturę II NSNc 192/23.

Skarga nadzwyczajna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia służącym eliminowaniu z obrotu wadliwych, naruszających zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości, orzeczeń sądowych dotyczących konkretnych, zindywidualizowanych podmiotów (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 3 kwietnia 2019 r., I NSNk 2/19). Konsekwentnie rolą przeprowadzanej przez Sąd Najwyższy kontroli nadzwyczajnej nie jest eliminowanie z obrotu wszelkich wadliwych orzeczeń, a jedynie tych, które godzą w podstawy umowy społecznej będącej fundamentem demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a zatem dotyczą określonego kształtu relacji pomiędzy jednostką a władzą publiczną (przedmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego) lub godności upodmiotowionej jednostki (podmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego).

Zważyć ponadto należy, że cel skargi nadzwyczajnej, jakim jest wyeliminowanie z obrotu wadliwego orzeczenia może zostać zrealizowany wyłącznie w przypadku zaistnienia jednej z trzech przesłanek szczegółowych wskazanych w art. 89 § 1 u.SN. Podmiot wnoszący skargę musi więc wykazać zaistnienie przynajmniej jednego z uchybień wymienionych w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN. Zaistnienie tego rodzaju uchybienia potwierdza wadliwość zaskarżonego wyroku, a jednocześnie otwiera drogę do badania czy wadliwość ta powinna być usunięta z uwagi na naruszenie zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Samo zatem zaistnienie przesłanki szczegółowej wskazanej w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN nie przesądza o konieczności wyeliminowania z obrotu wadliwego orzeczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2020 r., I NSNc 48/19). Wskazać w tym miejscu bowiem należy, że stabilność oraz prawomocność orzeczeń sądowych, a także

kształtowanych przez nie stosunków prawnych również jest zasadą konstytucyjną, wywodzoną z prawa do sądu (art. 45 § 1 w zw. z art. 2 Konstytucji RP), zaś odstępianie od niej powinno być podyktowane wyjątkowymi względami. Konsekwentnie stwierdzone uchybienia muszą być na tyle poważne, by względ na całokształt zasady wynikającej z art. 2 Konstytucji RP nakazywał ingerencję w powagę rzeczy osądzonej (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 9 grudnia 2020 r., I NSNu 2/20). Ten punkt widzenia potwierdzał wielokrotnie Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: „ETPCz”) podkreślając, że prawo do rzetelnego procesu musi być interpretowane w świetle zasady rządów prawa, będącej wspólnym dziedzictwem państw – stron Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 ze zm.). Jednym z fundamentalnych aspektów rządów prawa pozostaje zaś zasada pewności prawnej, która przewiduje wymóg, by tam, gdzie sądy ostatecznie rozstrzygnęły jakąś kwestię, ich orzeczenie – co do zasady – nie było kwestionowane (zob. np. wyroki ETPCz z: 28 października 1999 r. w sprawie *Brumărescu przeciwko Rumunii*, skarga nr 28342/95, par. 61; 24 lipca 2003 r. w sprawie *Ryabykh przeciwko Rosji*, skarga nr 52854/99, par. 52; 6 października 2011 r. w sprawie *Agrokompleks przeciwko Ukrainie*, skarga nr 23465/03, par. 148).

W przedmiotowej sprawie skarga nadzwyczajna została wniesiona przez legitymowany podmiot, od prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, w określonym ustawą terminie.

Skarga nadzwyczajna wniesiona przez Rzecznika Praw Obywatelskich jest w sposób oczywisty zasadna.

Należy podzielić zarzut rażącego naruszenia prawa procesowego, polegającego na niewłaściwym zastosowaniu art. 669 w zw. z art. 677 k.p.c., w następstwie pominięcia, wobec zakwalifikowania wniosku A. F. z 21 października 2008 r. jako wniosku o stwierdzenie nabycia spadku zarówno po R. B. jak i H. B., dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłej H. B., pomimo że ten sam Sąd wydał już prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy.

Istnienie prawomocnego orzeczenia tego samego Sądu, dotyczącego

tęgo samego spadkodawcy, stało na przeszkodzie orzekaniu po raz wtóry o stwierdzeniu nabycia spadku po H. B.. Na skutek tego doszło do sytuacji, w której o tym samym przedmiocie postępowania (spadku po H. B.) rozstrzygają dwa prawomocne orzeczenia. Ze względu na zasadę powagi rzeczy osądzonej niedopuszczalne jest, aby w obrocie prawnym występowały dwa prawomocne postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie.

Sąd Najwyższy każdorazowo weryfikuje czy uchylenie zaskarżonego orzeczenia będzie – w świetle całokształtu zasady wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP – proporcjonalne względem oczywistego uchylenia ochrony przysługującej prawomocnym orzeczeniom sądów. Skoro kolejne postanowienie o nabyciu spadku wydane zostało z naruszeniem zasady ochrony powagi rzeczy osądzonej, jego uchylenie w rzeczywistości nie tylko nie uchybia tej zasadzie, ale ją afirmuje i w oczywisty sposób jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Konsekwentnie należy również uznać, że poprzez wydanie zaskarżonego postanowienia doszło do naruszenia wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP zasad: zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, jak też konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, oraz konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP).

W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, sąd ma obowiązek podejmowania działania z urzędu. Oznacza to, że sąd nie może poprzestać na tym, co zostanie zaoferowane przez uczestników postępowania, bowiem ocenić musi czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek. Sąd, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych (ewentualne istnienie testamentu i jego ważność), sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia, ustalić czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i komu przypadło w drodze dziedziczenia (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 24 października 2001 r., III CZP 64/01). W tym kontekście, po stronie sądu istnieje również obowiązek, aby ustalić na podstawie dostępnych instrumentów,

w ramach odbieranego zapewnienia, czy wcześniej po tym samym spadkodawcy nie toczyło się już postępowanie o stwierdzenie nabycia praw do spadku.

Wydanie dwóch orzeczeń spadkowych w okolicznościach niniejszej sprawy godzi w konstytucyjną zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a także w zasady z niej wynikające, tj. zasadę zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, a także konstytucyjne prawo dziedziczenia i prawo do sądu. Prawo do sądu obejmuje także prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd (zob. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 16 marca 1999 r., SK 19/98). W sytuacji, kiedy na skutek rażącego naruszenia prawa wydane zostają dwa orzeczenia spadkowe, uprawnione jest twierdzenie, że w sprawie nie może być mowy o uzyskaniu przez uczestników postępowania spadkowego wiążącego stanowiska sądu, a powstała sytuacja tworzy stan niepewności prawnej, w ramach którego spadkobiercy nie uzyskują jednoznacznego potwierdzenia uprawnień spadkowych, w czym w sposób oczywisty przejawia się naruszenie konstytucyjnego prawa do sądu. Uzyskanie stwierdzenia nabycia spadku jest również niezbędne m.in. w postępowaniach wieczystoksięgowych i administracyjnych, zasadnie zatem podniesiono w skardze nadzwyczajnej, że w przypadku funkcjonowania w obrocie prawnym dwóch postanowień sądu o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie nawet w sytuacji gdy wynika z nich analogiczny porządek dziedziczenia, „[o]chrona gwarantowana w Konstytucji RP staje się iluzoryczna, ponieważ instytucja stwierdzenia nabycia spadku nie może zrealizować przypisanych jej systemowo celów” (k. 7 *verte*).

W związku z tym, że substratem zaskarżenia jest postanowienie Sądu Rejonowego w L. z 24 lutego 2009 r. wydane w sprawie I Ns (...), dotyczące stwierdzenia nabycia spadku m.in. po H. B., którego wydanie było niedopuszczalne ze względu na uprzednie uprawomocnienie się postanowienia o stwierdzeniu nabycia praw do spadku po tym samym spadkodawcy H. B., jedyne rozstrzygnięcie jakie może zapaść w sprawie to rozstrzygnięcie formalne, eliminujące wadliwe orzeczenie z obrotu prawnego.

Konsekwentnie stwierdzić należy, że o ile kolejne postępowanie w przedmiocie nabycia spadku po tej samej osobie jest niedopuszczalne

na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., i dlatego zakwestionowane przez Rzecznika Praw Obywatelskich postanowienie podlega uchyleniu, o tyle postępowanie podlega umorzeniu ze względu na dyspozycję art. 91 § 1 u.SN, który inaczej niż w postępowaniu wywołanym skargą kasacyjną w sprawie cywilnej (art. 398¹⁹ k.p.c.), nie przewiduje możliwości odrzucenia wniosku (pozwu) przez Sąd Najwyższy z powodu przeszkody, która występowała już w chwili złożenia wniosku (pozwu). Przywołany przepis art. 91 § 1 u.SN stanowi podstawę uchylenia zaskarżonego orzeczenia w całości lub w części i stosownie do wyniku postępowania orzeczenia co do istoty sprawy, przekazania sprawy do ponownego rozpoznania albo umorzenia postępowania (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z: 26 marca 2019 r., I NSNc 1/19; 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Sąd Najwyższy miał na względzie charakter zaskarżonego postanowienia oraz art. 89 § 4 *in fine* u.SN wskazujący, że nawet w przypadku wystąpienia nieodwracalnych skutków prawnych, w szczególności upływu 5 lat od wydania orzeczenia, Sąd Najwyższy wydaje orzeczenie, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN, jeżeli przemawiają za tym zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji. W sprawie niniejszej nie doszło do wystąpienia „nieodwracalnych skutków prawnych” postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, które ma charakter deklaratoryjny, sam fakt nabycia praw do spadku ma miejsce już w chwili otwarcia spadku, a zatem w chwili śmierci spadkodawcy.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 u.SN, orzekł jak w sentencji postanowienia.

